

JAN GUSTAW ROKITA¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID ID: 0000-0002-1904-683X

TEMATYKA MITOLOGICZNA NA MEDALU GLORYFIKUJĄCYM POSTAWĘ JANA III SOBIESKIEGO POD WIEDNIEM (12 WRZEŚNIA 1683 ROKU). UWAGI IKONOGRAFICZNE (CZ. II)

MYTHOLOGICAL SUBJECTS ON THE MEDAL GLORIFYING THE ATTITUDE
OF JAN III SOBIESKI DURING THE SIEGE OF VIENNA (12 SEPTEMBER 1683).
ICONOGRAPHIC REMARKS (PART II)

Abstract

The article presents a detailed analysis of six examples of historic items representing similar themes. The author showed that the artistic composition depicted on the reverse face of the medal was inspired by mythological motifs, even though the crucial objective of its emission was the praise of Jan III Sobieski's triumphant victory of the Ottoman Empire in the siege of Vienna on 12 September 1683. In the European iconography of the 17th century, the above-mentioned motif was repeatedly used, among others, by artists working on the courts and houses of foreign nobility.

Keywords: medal, obverse, reverse, Sobieski, Schmelzinger

Abstrakt

Tematem artykułu jest szczegółowa analiza sześciu przykładów obiektów zabytkowych reprezentujących zbliżoną tematykę. Autor wykazał, iż wygląd kompozycji artystycznej rewersu inspirowany był treściami mitologicznymi mimo, iż zasadniczym celem emisji medalu była gloryfikacja Jana III Sobieskiego jako triumfatora potęgi osmańskiej pod Wiedniem – 12 września 1683 roku. W ikonografii europejskiej doby XVII wieku wspomniany motyw był wykorzystywany wielokrotnie m.in. przez artystów działających na obcych dworach.

Słowa kluczowe: medal, awers, rewers, Sobieski, Schmelzinger

---

¹ Mgr Jan Gustaw Rokita, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania: historia sztuki, historia mody, medalierstwo, propaganda królewska na dworze Wazów i Sobieskich. E-mail: janrokita1@gmail.com.

WSTĘP

Kompozycja rewersu medalu autorstwa Johanna Martena Schmelzingera (Smeltzinga) z 1683 roku nawiązuje do wizerunku Sobieskiego uwzględnionego na pierwszej stronie numizmatu opisanego szczegółowo w poprzedniej części artykułu (Rokita 2018). Monarchę sportretowanego na awersie w gronostajowym płaszczu i żupanie z pętlcami oraz – co istotne – w wieńcu laurowym na skroniach – najwyższą nagrodą przeznaczoną dla zwycięskich dowódców w starożytnym Rzymie, na odwrocie uwieczniono go jako Jowisza wraz z atrybutem (wiązką piorunów) kierowanym przeciwko spadającemu w dół ku morskim falom tureckiemu półksiężycowi. Tematyka mitologiczna służyć jednak miała w tym wypadku propagowaniu zwycięstwa odniesionego przez armię sprzymierzonych wojsk chrześcijańskich nad muzułmańskimi Turkami pod Wiedniem – 12 września 1683 roku. Z pewnością potencjalny oglądający już po wstępnym zapoznaniu się z pierwszą stroną powyższego numizmatu wzbogaconą o inskrypcję: IOAN[nes] III D[ei] G[ratia] POL[oniae] REX FID[ei] DEF[ensor] nie mógł mieć wątpliwości, komu należy zawdzięczać powyższy triumf chrześcijaństwa. Rewers zaś miał go w tym przekonaniu jedynie utwierdzać.

Celem artykułu jest próba rozważenia, czy przyjęty przez medaliera sposób popularyzacji zasług polskiego monarchy pod murami cesarskiej stolicy na rewersie medalu autorstwa Johanna Martena Schmelzingera (Smeltzinga) można uznać za nowatorski. Tym samym zaś, czy istnieją wcześniejsze XVII-wieczne przedstawienia malarskie, graficzne i medalierskie wykonywane na zlecenie dworów europejskich, w których zaprezentowano by podobnie dokonania ówczesnie żyjących wybitnych jednostek. Niniejszy cel zostanie osiągnięty poprzez szczegółową analizę wybranych dzieł sztuki, w tym malarstwa, grafiki, medalierstwa nawiązujących do wyglądu drugiej strony medalu, o których informacje zostały pozyskane podczas kwerendy naukowej.

1. ANALIZA IKONOGRAFICZNA KOMPOZYCJI ARTYSTYCZNEJ REWERSU MEDALU

Kompozycja rewersu medalu autorstwa Johanna Martena Schmelzingera (Smeltzinga) z 1683 roku zdominowana została przez tematykę mitologiczną (il. 1). Komentarzem dla znajdującego się na odwrocie medalu wyobrażenia gromowładnego Jowisza o rysach twarzy aktualnie panującego Jana III Sobieskiego unoszącego się wśród obłoków i ciskającego z góry piorunami na spadający w morskie odmęty turecki półksiężyc jest odpowiedni napis otokowy: OHE! RUIS OLYMPO PRAECEPTA IN TARTARA. Treść inskrypcji sugeruje, że imperium osmańskie, będące jak dotąd u szczytu powodzenia i sukcesów militarnych, poniosło spektakularną klęskę.

Jowisza (łac. Jupitera) począwszy od czasów starożytnego Rzymu kojarzono nie tylko z majestatem cesarza posiadającego niczym nieograniczoną władzę

zwierzchnią nad każdą inną władzą, lecz uznawano za patrona wszystkich sprawujących urzędy w imperium rzymskim (Koch 1968, 74; Fears 1981, 3-341). Najważniejszym miejscem gdzie w czasach starożytnych oddawano cześć Jowiszowi był rzymski Kapitol. Nie sposób ustalić dokładnej daty rozpoczęcia budowy świątyni ukończonej najprawdopodobniej ok. 509 roku p.n.e., jednak inicjatywę samego przedsięwzięcia tradycyjnie przypisuje się Tarkwiniuszowi Starszemu. Monarcha nie dożył uroczystego oddania do użytku zainicjowanego dzieła budowlanego, ponieważ umarł w 578 roku p.n.e. (Coarelli 2000, 44-55). Prócz Jowisza, na Kapitolu czczono również Junonę, boską małżonkę, oraz Minerwę – boginię mądrości.

Rzymianie czcili Jowisza pod kilkoma różnymi postaciami. Najbardziej zbliżony do ikonograficznej wizji Schmelzingera wydaje się być Jupiter Tonans (łac. grzmiący Jowisz). Tradycyjnie, początek kultu szczególnie celebrowanego przez kolejnych reprezentantów rodziny cesarskiej przypisuje się udokumentowanemu wydarzeniu historycznemu. Cesarz Oktawian August (Gaius Iulius Caesar Octavianus), wracając do Rzymu z kampanii wojskowej prowadzonej w latach 29-19 p.n.e. przeciwko mieszkańcom Kantabrii (w północnej części półwyspu Iberyjskiego), uległ poważnemu wypadkowi wskutek rażenia piorunem. Szczęśliwie ocalony władca obiecał złożyć ofiarę na Kapitolu oraz dokonać odpowiedniej fundacji. 1 września 22 roku p.n.e. nastąpiła uroczysta konsekracja nowej świątyni poświęconej wyłącznie Jowiszowi Kapitolińskiemu, którego nieodłącznym atrybutem były odtąd błyskawice. Wspomniana historia została przytoczona przez Swetoniusza w drugiej księdze dzieła *Żywoty Cezarów* (*De vita Caesarum*), Pliniusza Starszego w *Historii Naturalnej* (*Naturalis historia*) oraz nieznanego autora życiorysu Oktawiana Augusta w dziele *The Monumentum ancyratum* (Swetoniusz 1983, 29; Pliniusz Starszy 2004, ks. 34, 78, ks. 36, 10, *The Monumentum ancyratum* 1923, ks. 4, 5).

W czasach najbliższych Sobieskiemu nie sposób nie zatrzymać się dłużej nad jednym z najsłynniejszych konterfektów doby nowożytnej, który posiada wiele cech wspólnych z medalierskim wizerunkiem Jana III Sobieskiego i stanowi pośredni, lecz bardzo ważny, punkt odniesienia dla wielu późniejszych artystów – malarzy, rytowników, rzeźbiarzy – pracujących na ówczesnych dworach europejskich. Mowa w tym miejscu o dziele malarskim pędzla Charlesa Poersona², który uwiecznił w 1655 roku na płótnie kilkunastoletniego Ludwika XIV (Paryż, Wersal,

Il. 1. Johann Marten Schmelzinger (Smeltzing), *Medal z okazji oswobodzenia cesarskiej stolicy, Wiednia – srebro bite, Leyda, 1683*: na awersie realistyczny portret królewski, na rewersie postać Jana III Sobieskiego identyfikowanego z gromowładnym Jowiszem ciskającym pęk piorunów w kierunku spadającego półksiężycza, emitowany z inicjatywy dysponenta królewskiego.

Źródło: Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Dr. Busso Peus Nachfolger” we Frankfurcie nad Menem, dnia 4 listopada 2009 roku (aukcja nr 399, kat. nr 872, Acsearch.pl 2017).

² Poerson Charles (ok. 1609 Vic-sur-Seille – 5 III 1667 Paryż) – wywodzący się z Francji

Pałac Królewski) (il. 2). Młody monarcha, nobilitowany podobnie jak Sobieski na wielu artefaktach medalierskich wieńcem laurowym zamiast korony, w prawej opuszczonej dłoni ściska wiązkę piorunów. Nieco odmienne, mimo zachowania wymogów antykizacji, pozostaje odzienie – w przypadku pracy Poersona oddane z należytą starannością. Można wyróżnić niebieski, szeroki płaszcz spięty broszą na prawym ramieniu, który znajduje swój dużo skromniejszy odpowiednik na drugiej stronie medalu Schmelzingera. Największą wartość przedstawia nieodłączna część ryszunku Ludwika XIV – antyczna zbroja płytowa, pięknie grawerowana, cyzelowana i zdobiona motywami roślinnymi. Do największych różnic należy natomiast zaliczyć, prócz wspomnianej scenografii, na którą w wypadku monarchy francuskiego składają się rzymskie ruiny i sporych rozmiarów czerwona kotara, zaaprobowane zapewne przez dysponenta ujęcie i położenie postaci. Gromowładny Sobieski znajduje się w pozycji stojącej, natomiast następcę tronu kraju nad Sekwaną – siedzącą na taborecie. Ciekawie również zadośćuczyniono potrzebie ukazania przewagi moralnej władcy. Tarcza z głową meduzy spoczywająca na ziemi pod stopą monarchy stanowić mogła przestrożę dla wszystkich sprzeciwiających się woli „Króla Słońce”. Stojący obok orzeł przypominał natomiast o przymiotach wyróżniających Ludwika XIV spośród innych panujących.

Il. 2. Charles Poerson, *Reprezentacyjny konterfekt Ludwika XIV wykreowanego na Jowisza pokonującego Frondę*, płótno, olej, Paryż, 1655, Wersal, Pałac Królewski (*Louis XIV, the Sun King* 2017).

2. PRZYKŁADY NAWIĄZYWANIA DO TEMATYKI MITOLOGICZNEJ ZA POŚREDNICTWEM MEDALIERSTWA

Niewykluczone, iż Schmelzinger (Smeltzing), pragnąc zadośćuczynić potrzebom dworu Jana III Sobieskiego, mniej lub bardziej świadomie odwoływał się do epizodów znanych z gigantomachii, związanych jednak nie z osobą Jowisza, a Zeusa. Warto zwrócić uwagę zwłaszcza na medal powstały w 1660 roku z inspiracji Karola II Stuarta (Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Nomos AG” w Zurychu dnia 25 października 2011 roku, aukcja nr 5, kat. nr 63,

---

malarz, rysownik, uczeń Simona Voueta. Autor licznych obrazów cechujących się wysokim kunsztem artystycznym, m.in. *Nauczania św. Piotra w Jerozolimie* (katedra Notre Dame w Paryżu). Wykonawca rysunków do gobelinów wyszytych (po 1636 roku) z przeznaczeniem do katedry paryskiej. Zaprojektował następujące przedstawienia z cyklu dzieje Jezusa Chrystusa inspirowane tematyką biblijną: *Zwiastowanie*, *Nawiedzenie*, *Narodzenie Jezusa Chrystusa*, *Pokłon Trzech Króli*, *Ofiarowanie Jezusa Chrystusa w świątyni*, *Ucieczka do Egiptu*, *Wesele w Kanie Galilejskiej*, *Zaśnięcie Maryi*, *Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny*, *Ukoronowanie Najświętszej Maryi Panny* (Thieme i Becker 1907-1950, t. 27, 183; Lavergnée 1997; Bénédiz 1999, t. 11, 80).

Acsearch.pl 2017) (il. 3). Zlecenie wykonał George Bower³, znany z późniejszych realizacji, w sposób jednoznacznie pozytywny komentujących udział monarchy polskiego w walkach na przedpolach cesarskiej stolicy. Władca angielski pragnął na pierwszym miejscu odpowiednio uczcić restaurację monarchii. W kontekście omawianego tematu szczególną uwagę należy jednak zwrócić na rewers medalu. Siedzący na skrzydlatym orle (widoczne jedynie skrzydła) unoszącym się wśród chmur Zeus (Jowisz), którego ciało przykrywa jedynie płaszcz, powala gigantów, korzystając z własnej przewagi i nadzwyczajnych umiejętności. Gromowładnego uwieczniono w całej postaci (zamiast do pasa). Takie same pozostają natomiast czynności wykonywane przez przedstawioną postać oraz wspomniane atrybuty zapewniające panowanie nad żywiołami. Prawa dłoń wymierzająca słuszną karę buntownikom ściska wiązkę gromów. Lewa ręka natomiast, zgięta na wysokości łokcia i sprawiająca wrażenie opartej o chmurę, pozostaje lekko wycofana dla umożliwienia w dalszej kolejności dokonania ataku. Kolejne pioruny wydobywające się spod obłoków dosięgają przeciwnika, uśmiercając go. Tragiczną konsekwencją powziętej błędnej decyzji o rebelii są martwe ciała olbrzymów rozrzucone bezwładnie między skałami i kamieniami. Liczne zwłoki sprawny obserwator dostrzeże w głębi na drugim planie na terenie doliny poprzedzającej niezidentyfikowany masyw górski. Fantastyczne stworzenia przybierające ludzkie kształty i rysy symbolizowały w rzeczywistości oponentów królewskich, tzw. *regicides*.

Do tematyki mitologicznej nawiązano również na rewersie kolejnego z medali. Należy przypomnieć, iż wspomniane tu dzieło sztuki podnoszące rangę dokonania królewskich Karola XI powstało ok. 1677 roku w warsztacie Antona Meybuscha⁴ (Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Fritz

Il. 3. Georg Brower, *Medal powstały z inicjatywy Karola II Stuarta pragnącego uświetnić w odpowiedni sposób restaurację monarchii angielskiej*, srebro bite, Londyn, 1660; na rewersie ilustracja gromowładnego Jowisza ciskającego piorunami w Gigantów, emitowany z inicjatywy dysponenta królewskiego (władcy brytyjskiego). Źródło: Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Nomos AG” w Zurychu, dnia 25 października 2011 roku, aukcja nr 5, kat. nr 63, Acsearch.pl 2017.

³Bowers (Bower) George (data i miejsce urodzin nieznane – III 1690) – wywodzący się z Wielkiej Brytanii medalier i mincerz, działający w Londynie (w latach 1650-1689), mianowany medalierem i rytownikiem królewskiej mennicy w Londynie (w styczniu 1664 roku). Wykonawca medali portretowych, m.in. z wizerunkiem Louise’a de Kérouaille, księżniczki Portsmouth (1673), Anthony’ego Ashleya Coopera, 1 hrabiego Shaftesbury (1681), Samuela Morlanda (1681), Jamesa Butlera, 1 księcia Ormond (1682), Jamesa II, księcia Yorku (1682), Jamesa Scotta, księcia Montmouth (1685), Christophera, księcia Albemarle (1687), Jamesa II i Henrietty Marii Burbon (1688) oraz historycznych, m.in. upamiętniających restaurację monarchii Karola II Stuarta (1660), ślub Karola II Stuarta z Katarzyną Bragança (1662, 1667), ślub Georga, księcia Dani, i księżniczki Anny (1683), zawiązanie się Świętej Ligii (1684), koronację Wilhelma III Orańskiego i Marii Stuart (1689). Podpisywał się sygnaturą G.B.F. (Forrer 1904, t. 1, 109).

⁴Meybusch Anton (nieznana data urodzin w Kopenhadze – 1701 Kopenhaga) – wywodzący się z Danii medalier sporządzający medale na potrzeby Chrystiana V, króla duńskiego (pomiędzy

Rudolf Künker GmbH & Co. KG”, (Osnabrück), dnia 13 marca 2014 roku, aukcja nr 247, kat. nr 5654, Si-xbid.com 2017) (il. 4). Przyczyną emisji medalu były kolejne triumfy odnoszone nad Duńczykami w latach 1676-1677 pod auspicjami monarchy. Większą część krążka medalierskiego zajmuje rekonstrukcja zmagania wojennych między Szwedami a Duńczykami. Żołnierze reprezentujący wrogie sobie mocarstwa polityczne noszą antyczne uzbrojenie. Można więc wyróżnić wzorowane na dawnych odpowiednikach hełmy z pióropuszcami, płytowe pancerze wykonane ze stali, owalne tarcze z wyodrębnioną rozetą, okrycia dolnej części ciała przypominające rzymskie fartuchy złożone z szeregu pasków (*cingulum*). Należy zwrócić uwagę także na broń zaczepną używaną przez obie strony konfliktu nieznaną odpowiednika w uzbrojeniu rzymskiego legionisty, lecz w nowożytnym arsenale. Szwedzi zadają straty nieprzyjacielowi, korzystając z tradycyjnego miecza o średniowiecznej jeszcze genezie. Duńczycy natomiast bronią się i nacierają przy pomocy zakrzywionej szabli przypominającej przykłady rzemiosła wojennego spopularyzowane w innym kształcie i wygładzie, lecz o podobnej skuteczności w starożytnej Persji czy Egipcie. Na wyposażeniu innych członków armii pozostających pod komendą monarchy panującego w Sztokholmie i Kopenhadze, których rysy zostały zindywidualizowane, znajdują się ponadto chorągwie oraz włócznie (?). Gotowe do rozpoczęcia ataku masy wojska rozlokowano po dwóch stronach. Kluczowa dla podejmowanych tu rozważań pozostaje górna część rewersu. Wyłaniająca się spośród chmur sylwetka Jowisza miała utwierdzać oglądającego w przekonaniu, iż wynik batalii jest z góry przesądzony przez czynniki wyższe. Najważniejszym akcesorium boga wydaje się jednak w tym wypadku nie wiązka piorunów, lecz korona szwedzka leżąca na niedostępczej skale, o którą bezskutecznie zabiegał król duński.

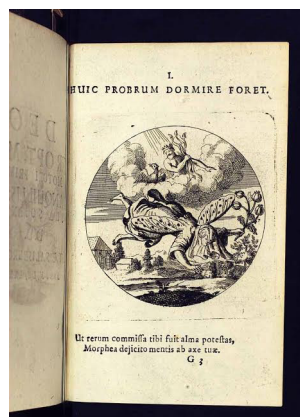
Il. 4. Anton Meybusch, Medal, którego przekaz miał podnosić rangę dokonań królewskich Karola XI oraz właściwie informować odbiorcę o zakończonych sukcesem bitwach pod Halmstad (17 sierpnia 1676 roku), w okolicach cieśniny Lund (4 grudnia 1676 roku), oraz pod Landskrönom (14 lipca 1677 roku), srebro, Szwecja, 1677: na awersie podobizna Jowisza ciskającego piorunami i broniącego królewskiej korony. Źródło: Przedmiot wystawiony na aukcji antykwarium „Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG”, (Osnabrück), dnia 22 czerwca 2010 roku (aukcja nr 170, kat. nr 3169, Acsearch.pl 2017).

1667 a 1677 rokiem), Karola IX i Ulryki Eleonory, pary władców szwedzkich (przed 1676 rokiem). W 1684 roku wyjeżdża do Paryża, gdzie rozpoczyna pracę na stanowisku królewskiego medaliera Ludwika XIV oraz kierownika mennicy miejskiej (z pensją w wysokości 400 liwrow miesięcznie). Po 1690 roku powraca do Kopenhagi. Wykonawca licznych medali, m.in. informującego odbiorcę o zakończonych sukcesem bitwach pod Halmstad (17 sierpnia 1676 roku), w okolicach cieśniny Lund (4 grudnia 1676 roku), pod Landskrönom (14 lipca 1677 roku) oraz wybitego na cześć Leopolda I Habsburga i wojsk cesarskich zmagających się z Turkami pod murami stolicy austriackiej (1683). Podpisywał się sygnaturami: A.M.; A.M.F.; A.MB.F.; A.MEYBUSCH F.; ANT. MEYBUSCH, F.; ANT. MEYBUSCH FECIT; A MEIJBUS; MEYBUS; MAIBUS; MEIBUS; MEIJB: FEC; MEIJBUSCH FECIT; ANTON MEYBUSCH FECIT; A.MB.F (Forrer 1909, t. 4, 52-54).

3. PRZYKŁADY NAWIĄZYWANIA DO TEMATYKI MITOLOGICZNEJ W IKONOGRAFII EUROPEJSKIEJ W GRAFICE I MALARSTWIE

Postać Jowisza przypominająca o dobrze znanych epizodach zaczerpniętych bezpośrednio z mitologii rzymskiej znalazła się również na kartach nowożytnych kompendiów emblematycznych. Nadzwyczajne zdolności, jakimi dysponował najważniejszy z pogańskich bogów, miały zostać użyte w celu krzewienia i umacniania wiary chrześcijańskiej. Nadmienić należy zwłaszcza o emblemacie opublikowanym w dziele Johanna Baptista Mayra *Vigiliae Rhetorum, Et Somnia Poetarvm, Symbolicè [et] Emblematicè Expressa...* wydanym około 1681 roku w Salzburgu (Mayr 1681, 109) (il. 5). Oczywiście anonimowego autora powyższej grafiki nie można posądzać o chęć zmotywowania społeczności europejskiej do walki z siłami zła, tj. z Turcją muzułmańską. Sposób przybliżenia odbiorcy dobrze znanego motywu zasługuje jednak na uwagę ze względu na zastosowanie podobnych środków artystycznych co na drugiej stronie opisywanego w tym opracowaniu dzieła medalierskiego. Oświetlana przez promienie słoneczne podobizna gromowładnego Jowisza, nobilitowanego koroną, pozbawionego jednak płaszcza, wylania się wśród obłoków. Godna omówienia jest gwałtowna reakcja bohatera antycznych podań i opowieści. Prawa dłoń, podobnie jak na medalu, spoczywa podparta. Lewa natomiast trzymająca pioruny pozostaje zgięta w łokciu, nie zaś uniesiona. Jowiszowi towarzyszy ponadto orzeł oznaczający najwyższą godność królewską i cesarską. Na pierwszym planie, poniżej pojawia się Morfeusz ze skrzydłami motyla, w przezroczystej chuście narzuconej na głowę, dzierżący gałązkę maku. W głębi na drugim planie wznoszą się nieokreślone bliżej wiejskie zabudowania gospodarcze.

Do zachowanych przedstawień ikonograficznych odbiegających jednak od koncepcji Schmelzingera, na których osobę władcy polskiego sportretowano jako gromowładnego władcę Olimpu, należy zaliczyć obraz autorstwa Jana Reisnera⁵ powstały najpewniej po 1683 roku *Gloryfikacja mecenatu artystycznego Jana III Sobieskiego* (Kraków, Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, nr inw. PZS 2139; Ryszkiewicz 1971, 166; Karpowicz 1974, 57-59, 1; *Chwała i sława Jana III* 1983, 136, kat. nr

Il. 5. Jowisz wylaniający się wśród chmur oraz mierzący piorunami w stronę Morfeusza, opublikowany w zbiorze emblematów *Vigiliae Rhetorum, Et Somnia Poetarvm, Symbolicè [et] Emblematicè Expressa*, wydanym około 1681 roku w Salzburgu (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sygn. M: QuN 607 5) (Wolfenbütteler Digitale Bibliothek 2017).

⁵Reisner Jan (ok. 1655 – 9 XII 1713 Węgrów) – malarz, dekorator wnętrz rezydencji wilanowskiej, królewski stypendysta (ok. 1678 roku przebywający w Rzymie), zdobywca pierwszej nagrody Akademii św. Łukasza w Rzymie (1682 rok, za rysunek centralnego kościoła z kopułą), członek wspomnianej uczelni, nobilitowany przez papieża Innocentego XI orderem Złotej Ostrogi (w 1682 roku), pracujący w Warszawie (w latach 1683-1696), nadworny geometra i geograf Augusta II Wettyna (w 1699 roku), marszałek dworu Jana Dobrogosta Krasieńskiego (po 1702 roku) (Karpowicz 1988, 33-34).

18) (il. 6). Fakt identyfikacji osoby Sobieskiego z Jowiszem znajduje potwierdzenie nie tyle w utrwaleniu panującego na podobieństwo starożytnych Rzymian (paludament i wieniec laurowy na głowie), co w ważnym atrybucie towarzyszącym modelowi. Wiązka piorunów, która od zawsze była uważana za symbol władzy i siły została umieszczona w ręku monarchy. Odmienne jest jednak przesłanie propagandowe dzieła. O ile na rewersie medalu autorstwa Schmelzingera Jowisz ciska piorunami w turecki półksiężyc utożsamiany z imperium osmańskim, o tyle na obrazie Reisnera stanowi uosobienie dobrotliwego i opiekuńczego władcy-mecenasa sprawującego osobistą opiekę nad artystą prowadzonym przed oblicze królewskie przez personifikację Imitatio.

Il. 6. Jan Reisner, *Gloryfikacja mecenatu artystycznego Jana III Sobieskiego*, płótno, olej, po 1682 (reprodukcja, *Chwała i sława Jana III* 1983, 136, kat. Nr 18).

UWAGI KOŃCOWE

Zważywszy na przekaz propagandowy zawarty na pierwszej stronie medalu (Rokita 2018), kompozycja artystyczna na jego odwrocie inspirowana treściami mitologicznymi może się wydawać nieadekwatna. Jak się jednak okazuje, podobny sposób prezentacji dokonań jak i osoby władcy nie był w ikonografii doby XVII wieku żadnym istotnym novum. Dobrym przykładem mogą być w tym przypadku dwa analizowane wizerunki króla arcychrześcijańskiego z 1655 roku i ok. 1684 roku ukazanego przez nadwornych artystów (Charlesa Poersona i Charlesa Le Bruna) w wizerunku Jowisza wraz z nieodłącznymi atrybutami w postaci piorunów oraz w towarzystwie orła.

Występujący w mitologii przeciwnicy najważniejszego z bogów rzymskich również i przez innych artystów działających na europejskich dworach byli utożsamiani z oponentami politycznymi czy wrogami zewnętrznymi monarchów. Podobnie postąpił Anton Meybusch, twórca medalu z 1677 roku, powstałego na pamiątkę zwycięstw Karola XI w bitwach z Duńczykami. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż sportretowany w górnej części krążka Jowisz sprzyja jednoznacznie Szwedom. Za pośrednictwem aluzji do konkretnego epizodu zaczerpniętego z gigantomachii przypominał natomiast restaurację monarchii oraz pokonanie reprezentantów stronnictwa antykrólewskiego, tzw. *regicides*, przez Karola II Stuarta inny artysta – Georg Brower – na rewersie medalu z 1660 roku.

Podsumowując, należy zauważyć, iż znane są również i inne przykłady wykorzystania tematyki mitologicznej na medalach z lat osiemdziesiątych XVII wieku. Wspomnieć należy chociażby o podobiznie bogini Victorii (mylonej przez autorów katalogów i publikacji poświęconych numizmatowi z Cererą sic!) upamiętnionej na drugiej stronie medalu wybitego w 1687 roku i uświetniającego przystąpie-

nie Państwa Moskiewskiego do Świętej Ligi (Kraków, Muzeum Narodowe, zbiory E. Hutten-Czapskiego, nr inw. VII-Md-526; Malbork, Muzeum Zamkowe, nr inw. MZM/ND/33; Albertrandy, rkps. 83, 1, XLI; Raczyński 1838, t. 2, poz. 222; Hutten-Czapski 1871-1916, poz. 2502; Hess 1881-1883, poz. 1059; Bartynowski, I.G. 18487; Manthey 1956, 38; Kamiński i Kowalczyk 1969, 91; Szwagrzyk 1971, gabl. 53, IX/12; Strzałkowski 1982, 54; *Chwała i sława Jana III* 1983, 222, kat. nr 221; *Odsiecz wiedeńska* 1990, 257, 435; Voltolina 1998, poz. 1063; Diakov 2004-2007; Stahr 2008, 110, poz. 128). Innym przykładem nawiązania przez medaliera do tematyki mitologicznej może być awers numizmatu sporządzonego około 1683 roku przez Regniera Arondeaux. Polskiego panującego – Jana III Sobieskiego – uwieczniono w tym wypadku na skrzydlatym wierzchołku – pegazie tratującym Turków, na tle panoramy Wiednia (Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. VII-MdP-1409; Raczyński 1838, t. 2, poz. 253; Hutten-Czapski 1871-1916, poz. 5943; Hirsch 1883, poz. 1, tab. 1, il. 1; Bartynowski, I.G. 18271, R. 235a,c. 5943; Szyszko-Czyżak 1981, 7; *Chwała i sława Jana III* 1983, 215-216, kat. nr 191; *Odsiecz wiedeńska* 1990, 249-250, kat. nr 408).

Również i imperium osmańskie kojarzono z półksiężycem na innych pracach medalierskich powstałych w następstwie odsieczy wiedeńskiej, w latach osiemdziesiątych XVII wieku. Mowa w tym miejscu o dwóch medalach identyfikujących niepowodzenie militarne Turków pod Wiedniem ze zjawiskami astronomicznymi – zaćmieniem księżyca częściowym i pełnym. Obydwa dzieła zrealizował w 1683 roku Johann Kittel (Kraków, Muzeum Narodowe, zbiory E. Hutten-Czapskiego, nr inw. VII-Md-488; Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 14981 NPO; Albertrandy, rkps 78, 1, XXX; Raczyński 1838, t. 2, poz. 226; Hutten-Czapski 1871-1916, poz. 5288; Hirsch 1883, poz. 29, tab. 3, il. 19; Bartynowski, I.G. 18298, I.G. 18460; Szwagrzyk 1971, gabl. 9/25; Szyszko-Czyżak 1981, 25; Zbiory PTPN, 118, poz. 218; *Chwała i sława Jana III* 1983, 221, kat. nr 201; *Odsiecz wiedeńska* 1990, 251, kat. nr 413; Stahr 2008, poz. 92, 94). Powyższy symbol miał więc w założeniu dysponenta (zleceniodawcy) wywoływać wśród odbiorców w omawianym okresie jednoznacznie negatywne skojarzenia. Odpowiednio dobrany obraz rozpowszechniany za pomocą dzieł sztuki odgrywał bowiem w propagandzie nie mniej istotną rolę niż tekst i z całą pewnością miał wpływ na decyzje jednostek. Realizacji podobnych celów służyć miał również numizmat omówiony w niniejszym artykule.

BIBLIOGRAFIA:

- Acsearch.info. 2017. Data dostępu: 24.02.2017. <http://www.acsearch.info/>.
- Albertrandy, Jan Chrzyciel. 1805. *Zabytki starożytności rzymskich w pieniądzech, pospolicie medalami zwanych, czasów Rzplitej i szesnastu pierwszych cesarzów zbioru ś. p. Stanisława Augusta króla polskiego postrzeżone i krótkim wykładem objaśnione przez JX. Jana Albertrandego, prezesa Towarzystwa Warszawskiego, czytane na posiedzeniu publicznem*. Warszawa: Drukarnia Pijarów w Warszawie.

- Album rycin medali i monet z płyt przygotowanych do dzieła x. Biskupa Jana Al-bertrandego w latach 1822-1828 znajdujących się obecnie w Akademii Sztuk w Petersburgu*, b.m.d.w.
- Bartynowski Władysław. [XIX/XX]. *Teki Bartynowskiego. Medale z czasów Jana III*, b.d.m.w., Gabinet Ikonograficzny Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. AFG.23/III.
- Bénézit, Emmanuel. 1999. *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays*. Paris: Gründ.
- Bentkowski, Feliks. 1830. *Spis medali polskich lub z dziejami Krainy Polskiej stycznych w Gabinetecie Król. Alex. Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się tu dzieł ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem ułożony przez [...] w Warszawie [...]*. Warszawa: Drukarnia Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
- Burckhardt, Jacob. 1965. *Kultura odrodzenia we Włoszech*, tłum. Maria Kreczowska i Mieczysław Brahmer. Warszawa: Czytelnik.
- Canciani, Fulvio i Alessandra Constantini. 1997. Zeus/Iuppiter. W: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)*, t. 8, 421-470. Zürich-München: Artemis.
- Chmielewski, Krzysztof i Jarosław Krawczyk. 2010. *Wilanowski widnokrag. Szkice o pałacu i kulturze europejskiej*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Chowaniec, Czesław. 1933. *Sobieski. Roi de Pologne d'après les estampes de l'époque*. Paris: Société générale d'imprimerie et d'édition.
- Chrościcki, Juliusz. 1983. *Sztuka i polityka 1587-1668. Funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe.
- Chwała i sława Jana III w sztuce i literaturze. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji trzechsetlecia odsieczy wiedeńskiej (wrzesień-grudzień 1983)*, red. Wojciech Fijałkowski i Jadwiga Mieleško. 1983. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum w Wilanowie.
- Coarelli, Filippo. 2000. *Rom Ein archäologischer Führer*. Mainz: Philipp von Zabern.
- Czołowski, Aleksander. 1930. Ikonografia wojenna Jana III. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 2(2)2, 265-266.
- Diakov, Mikhail. 2004-2007. *Medals of the Russian Empire*, t. 1-7. Moskwa: Mikhail Diakov.
- Drecka, Wanda. 1964. Z twórczości Siemiginowskiego. *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 18, 305-342.
- Elton, Geoffrey Rudolph. 1977. *Reform and Reformation: England 1509-1558*. Harvard: Harvard University Press.
- Estreicher, Karol. 1870-1939. *Bibliografia polska*, t. 1-33. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Fears, Rufus Jesse. 1983. *The Cult of Jupiter and Roman Imperial Ideology*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Fijałkowski, Wojciech i Irena Voisé. 1978. *Portrety polskie w galerii wilanowskiej*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.

- Forrer, Leonard. 1904-1916. *Biographical dictionary of medallists-coin, gem, and seal-engravers, mint-masters, &c., ancient and modern*, t. 1-8. Londyn: Spink & Son.
- Gareau, Michel. 1992. *Charles Le Brun. First painter to king Louis XIV*. Paris: Hazan.
- Gębarowicz, Mieczysław. 1978. Nowe materiały do ikonografii wojennej króla Jana III Sobieskiego. *Studia Wilanowskie*, 3-4, 45-87.
- Hess, Adolf. 1881-1883. *Verzeichniss verkäuflicher Münzen aus der fürstlich Montenuovo'schen Münzsammlung*. Frankfurt am Men: Adolf Hess.
- Hirsch, Alexander. 1883. *Die Medaillen auf den Entsatz Wiens 1683*. Tropau: Hess in Komm.
- Hughes, Paul i James Larkin. 1964-1969. *Tudor Royal Proclamations*, t. 1-3. Yale: Yale University Press.
- Hutten-Czapski, Emeryk. 1871-1916. *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises du comte E. Hutten-Czapski*, t. 1-5. St. Petersburg-Cracovie: Akademische Druck.
- Hutten-Czapski, Emeryk. 1901. *Spis rycin przedstawiających portrety przeważnie polskich osobistości w zbiorze Emeryka hrabiego Hutten-Czapskiego w Krakowie*. Kraków: Nakładem Elżbiety Karoliny Hutten-Czapskiej.
- Kamiński, Czesław i Wiesława Kowalczyk. 1969. *Medale i medaliony polskie i związane z Polską. Katalog wystawy*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne oddział w Warszawie, Narodowy Bank Polski.
- Karpowicz, Mariusz. 1974. *Jerzy Eleuter Siemiginowski malarz polskiego baroku*. Warszawa-Wrocław-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karpowicz, Mariusz. 1988. Reisner Jan (1655-1713). W: *Polski Słownik Biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 31, 33-34. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich.
- Katalog portretów osobistości polskich i w Polsce działających*, red. Hanna Widacka, t. 1-8. 1990-1999. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Kennet, White et all. 1706. *A Complete History of England: I The history of King Henry VIII., written by Edward, lord Herbert of Cherbury*. Londyn: B. Aylmer.
- Koch, Carl. 1936. *Der römische Juppiter. Dissertation*. Frankfurt am Men: Vittorio Klostermann.
- Kolekcja generała Jerzego Węsierskiego. Katalog monet i medali*, red. Andrzej Białkowski, Ewa Tarka, Stanisław Suchodolski i Zygmunt Wdowiszewski. 1974. Warszawa: Muzeum Narodowe.
- Kurfürst Max Emanuel Bayern und Europa um 1700*, red. Alexander von Reitzenstein, t. 1-2. 1976. Monachium: Hirmer.
- Lavergnée de, Barbara. 1997. *Charles Poerson: 1609-1667*. Paris: Arthena.
- Louis XIV, the Sun King. *Snippets of French history*. 2017. Data dostępu: 24.02.2017. <http://www.turquoisemoon.co.uk/blog/louis-xiv-the-sun-king-snippets-of-french-history/>.
- Manthey, Jan. 1956. *Le bienheureux Innocent XI et La Pologne "Boulevard de la Chrétienté" sur les medailles commemoratives: de "Dextera tua Domine percussit inimicum" (1683) à "Pax fundata cum Moschis" (1686)*. Roma: Sacrum Poloniae Millenium.

- Mayr, Johann Baptist. 1681. *Vigiliae Rhetorum, Et Somnia Poetarvm, Symbolicè [et] Emblematicè Expressa, Et in Alma Archiepiscopoali Universitate Salisburgensi Publice Affixa Infrà Octavam SS. Corporis Christi Anno M. DC. LXXXI. Nunc autem Cum Facultate Superiorum Ære & Typis Data*. [Salzburg]: sump-tibus Joannis Baptistae Mayr (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sygn. M: QuN 607 (5)).
- McMullen Rigg, James. 1890. Hanibal Thomas. W: *Dictionary of National Biography*, red. Leslie Stephen, t. 24, 306. London: Smith, Elder & Co.
- Odsiecz wiedeńska. Katalog wystawy na Zamku Królewskim na Wawelu*, red. Antoni Franaszek i Kazimierz Kuczman, t. 1-2. 1990. Kraków: Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu.
- Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, wyd. Franciszek Kulczycki. 1880. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Pliniusz Starszy. 2004. *Historia naturalna (wybór)*, tłum. Irena Zawadzka i Tadeusz Zawacki. Wrocław: Wydawnictwo De Agostini Polska.
- Polska – jej dzieje i kultura od czasów najdawniejszych do chwili obecnej*, red. Włodzimierz Antoniewicz, Jan Stanisław Bystron i Aleksander Brückner, t. 1-3. 1927. Warszawa: Wydawnictwo Władysław Trzaska, Ludwik Evert i Jan Michalski.
- Raczyński, Edward. 1838. *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą poczynszy od najważniejszych aż do końca panowania Jana III (1673-1696)*, t. 1-2. Wrocław: Drukiem M. Friedlaendera.
- Ridley, Jasper. 1984. *Henry VIII*. London: Constable.
- Rokita, Jan. 2018. Tematyka mitologiczna na medalu gloryfikującym postawę Jana III Sobieskiego pod Wiedniem (12 września 1683 roku). Uwagi ikonograficzne (cz. I). *Seminare*, 39, 2, 149-161.
- Rondot, Natalis. 1899. *Les Thurneysen: graveurs d'estampes Lyonnais au XVIIIe siècle*. Bernoux: Bernoux et Cumin.
- Ruszczyćówna, Janina. 1982. Ikonografia Jana III Sobieskiego. *Wybrane zagadnienia. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 26, 230-240.
- Ryszkiewicz, Andrzej i Walicki Michał. 1971. *Malarstwo polskie. Manierizm-barok*. Warszawa: Wydawnictwo Auriga.
- Rzeczpospolita w dobie Jana III. Katalog wystawy Zamku Królewskiego, Archiwum Głównego Akt Dawnych i Biblioteki Narodowej*, red. Ewa Suchodolska i Aleksander Gieysztor. 1983. Warszawa: Zamek Królewski.
- Sammlung des Herrn Sigismund von Chelminski, Szarawka (Russland). Münzen und Medaillen von Polen und sonstige auf Polen bezügliche Gepräge; die öffentliche Auction findet statt: Montag, den 25. April 1904 und folgende Tage*, red. Sigismund von Chelminski i Otto Helbing. 1904. Monachium: Otton Helbing.
- Schubert, Ernst. 1979. *König und Reich. Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte*. Getynga: Vandenhoeck & Rupprecht.
- Sixbid.com. 2017. Data dostępu: 24.02.2017. <https://www.sixbid.com/index.html>.

- Stahr, Maria. 2008. *Medale polskie i z Polską związane od XVI do XVIII wieku*. Poznań: Muzeum Narodowe.
- Strzałkowski, Jacek. 1982. *Słownik medalierów polskich i z Polską związanych 1508-1965*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Sztuki.
- Swetoniusz. 1983. *Żywoty Cezarów*, tłum. Józef Wolski i Janina Niemirska-Pliszczyńska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sztuka warszawska od średniowiecza do połowy XX wieku. Katalog wystawy jubileuszowej. Muzeum Narodowe w Warszawie*, red. Tadeusz Dobrzeński i Janina Ruszczykówna, t. 1-2. 1962. Warszawa: Muzeum Narodowe.
- Szwagrzyk, Andrzej. 1971. *Moneta, medal, order*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szysko-Czyżak, Anna. 1981. *Medale polskie od XVI do XVIII wieku w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu. Katalog wystawy*. Toruń: Muzeum Okręgowe w Toruniu.
- The Monumentum ancyratum*, tłum. George Hardy. 1923. Oxford: The Clarendon Press.
- Thieme, Ulrich i Felix Becker. 1907-1950. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart [...]*, t. 1-37. Lipsk: Wilhelm Engelmann.
- Tron pamiątek ku czci „Najjaśniejszego, Niezwyciężonego Jana Sobieskiego Króla Polskiego” w trzechsetlecie śmierci 1696-1996*, red. Jadwiga Mielezko. 1996. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Voltolina, Piero. 1998. *La storia di Venezia attraverso le medaglie*, t. 1-3. Wenecja: Edizioni Voltolina.
- Widacka, Hanna. 1987. *Jan III Sobieski w grafice XVII i XVIII wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe.
- Widacka, Hanna. 2008. *W kręgu wielkiego króla, czyli opowieści wilanowskie*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Widacka, Hanna. 2010. *Lew Lechistanu. Jan III Sobieski w grafice*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Więcek, Adam. 1972. *Dzieje sztuki medalierskiej w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Wolfenbütteler Digitale Bibliothek. 2017. Data dostępu: 24.02.2017. <http://diglib.hab.de/drucke/qun-607-5/start.htm?image=00109>.
- Zbiory numizmatyczne Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Muzeum Narodowym w Poznaniu, Katalog wystawy*. 1982. Poznań: Muzeum Narodowe, Towarzystwo Przyjaciół Nauk.